

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Ойын арқылы тіл дамыту креативті тәсілдер

ЖАРИЯЛАНДЫ
25.11.2025СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/184511/>

Тулепбергенова Айдана Рымтаевна

Тәрбиеші

Аннотация

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда ойын арқылы балалардың тілін дамытуға арналған креативті тәсілдер ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қарастырылады. Баланың жетекші әрекеті ретінде ойынның тілдік, когнитивтік және әлеуметтік дамуымен өзара байланысы талданып, дидактикалық, сюжеттік-рөлдік, қимылды және ұсақ моторикаға бағытталған ойындардың тіл дамытудағы мүмкіндіктері сараланады. Балабақша тәрбиешісінің кәсіби тәжірибесіне сүйене отырып, ойын технологиясын қолданудың инновациялық жолдары – интеграцияланған оқу іс-әрекеттері, цифрлық ойын элементтерін пайдалану, ата-анамен серіктестік және ойын негізіндегі диагностика үлгілері ұсынылады. Мақалада ойын арқылы балалардың сөздік қорын байыту, грамматикалық құрылымдарды саналы қолдану, дұрыс дыбыстау мен интонацияны меңгеру, байланыстырып сөйлеу және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері жүйеленген.

Кілт сөздер: ойын, тіл дамыту, мектепке дейінгі білім беру, дидактикалық ойын, сюжеттік-рөлдік ойын, ұсақ моторика, коммуникативтік құзыреттілік, ойын технологиясы, креативті тәсілдер.

КІРІСПЕ

Қазіргі заманғы мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың тілін дамыту мәселесі басты стратегиялық бағыттардың бірі болып отыр, себебі дәл осы кезеңде тұлғаның танымдық белсенділігі, эмоциялық тұрақтылығы, өзіндік бағасы мен қарым-қатынас мәдениетінің негіздері қаланады. Ойын – мектеп жасына дейінгі бала үшін өмірді танудың, тіл арқылы қарым-қатынас орнатудың табиғи формасы болғандықтан, тіл дамыту жұмысын ойын әрекетімен ұштастыру ғылыми-педагогикалық тұрғыдан да,

практикалық тәжірибе тұрғысынан да аса тиімді екені көптеген зерттеулерде көрсетілген. Балабақша тәрбиешісі ретінде күнделікті жұмыста байқайтыным – балалар еркін, қауіпсіз және қызықты ойын жағдайында өз ойларын көбірек айтады, жаңа сөздер мен құрылымдарды батыл қолданады, қателесуден қорықпайды, ал бұл тіл дамуының қарқыны мен сапасына тікелей ықпал етеді.

Соңғы жылдары отандық педагогикалық басылымдарда дидактикалық және сюжеттік-рөлдік ойындардың сөздік қорды байыту, дыбыстық мәдениетті қалыптастыру және байланыстырып сөйлеуді дамытудағы рөлі кеңінен сипатталуда, бұл ойын технологияларын тіл дамыту жұмысының қосымша емес, негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажеттігін дәлелдейді. Осыған байланысты «ойын арқылы тіл дамыту» ұғымын тек дәстүрлі дидактикалық ойындармен шектемей, креативті тәсілдер арқылы байыту, ойын мазмұнына заманауи медиа, цифрлық орта, жобалық және зерттеушілік элементтерді енгізу өзекті болып отыр.

ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТІЛ ДАМУДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мектеп жасына дейінгі шақта ойын жетекші әрекет ретінде баланың психикалық дамуының барлық қырларын: қабылдау, ойлау, қиял, ес, ерік және, әсіресе, сөйлеуін белсенді түрде жетілдіреді; сондықтан тіл дамуын ойыннан бөлек қарастыру ғылыми тұрғыдан да, тәжірибеде де мүмкін емес. Ойын барысында бала қоршаған ортаны символдық түрде қайта құрастырып, заттар мен құбылыстарға атау беріп қана қоймай, оларды сипаттайды, салыстырады, себеп-салдарлық байланыстар орнатады, өз эмоциясын тіл арқылы білдіреді, яғни сөйлеу әрекетінің барлық компоненттерін – лексикалық, грамматикалық, фонетикалық және прагматикалық деңгейлерін табиғи жағдайда іске қосады.

Психологиялық зерттеулер ойын кезінде баланың ішкі сөйлеуі сыртқы, диалогтық және біртіндеп монологтық сөйлеуге ұласатынын көрсетеді; әуелі бала қысқа репликалармен, жекелеген сөздермен шектелсе, тәжірибе мен тілдік орта кеңейген сайын ойын сюжеті күрделеніп, сөйлемдері де ұзарған, құрылымы жағынан байыта түскен сөйлеу формалары пайда болады. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, ойын технологиясы – оқу-тәрбие міндеттерін шешуге бағытталған, ережесі, мазмұны және күтілетін нәтижесі алдын ала жоспарланған дидактикалық жүйе; ол баланың танымдық қызығушылығын күшейтіп, оқу мотивациясын арттырумен қатар, оның тілін дамытудың тиімді құралы болып саналады. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру бағдарламасын жобалауда тіл дамыту міндеттері ойын мазмұнына кіріктірілуі, ал тәрбиеші ойынның педагогикалық әлеуетін саналы түрде басқаратын кәсіби модератор рөлін атқаруы тиіс.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ СӨЗДІК ҚОР МЕН ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫ ДАМУ

Дидактикалық ойындар мазмұны, құрылымы және ережелері арқылы нақты тілдік мақсатқа бағытталады, балалардың сөздік қорын жүйелі түрде кеңейтуге, грамматикалық құрылымдарды меңгертуге және дұрыс дыбыстау дағдыларын қалыптастыруға ерекше мүмкіндік береді. Bilimger.kz порталындағы әдістемелік материалдарда дидактикалық ойындарды тіл дамыту жұмысының негізгі өзегіне айналдыру, оларды оқу бағдарламасымен тығыз байланыстыру және жас ерекшелігіне сай жоспарлау қажеттілігі атап көрсетіледі. Дидактикалық ойындарда бала заттарды атаумен шектелмей, олардың түсін, пішінін, көлемін, сапасын білдіретін сөздерді қосып, біртіндеп жай сөйлемнен күрделі сөйлемге, одан мәтін деңгейіндегі сөйлеуге көшеді; бұл үдеріс ойын шарты арқылы табиғи, еркін жағдайда жүреді.

Зерттеулерде және әдістемелік мақалаларда дидактикалық ойындар арқылы балалардың сөздік қоры мен танымдық белсенділігінің артуы, заттар мен құбылыстар арасындағы байланыстарды түсіндіру қабілетінің дамуы, сөйлеу қарқыны мен дауыс ырғағының реттелуі сияқты нәтижелер нақтылы мысалдармен дәлелденеді. Мысалы, тақырыптық лото, домино, суретті карточкалармен жүргізілетін ойындарда бала белгілі бір семантикалық өріс аясында (жануарлар, көлік түрлері, киімдер, тағамдар) бірнеше рет қайталау арқылы сөздерді бекітеді, ал тәрбиеші сұрақ-жауап, сипаттау, салыстыру сияқты әдістерді шебер қолдану арқылы грамматикалық формаларды (көптік, септік, жіктік жалғаулар, сын есім мен етістіктің әртүрлі формалары) табиғи сөйлеу ағынына енгізеді. Бұл тұрғыдан қарағанда, дидактикалық ойын баланың тек тілін ғана емес, логикалық ойлауын, зейінін, есту және көру арқылы қабылдауын, яғни кешенді танымдық қабілеттерін дамытатын көпқырлы құрал ретінде бағаланады.

СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Балалардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда сюжеттік-рөлдік ойындардың орны ерекше, өйткені бұл ойындарда бала өзін әртүрлі әлеуметтік рөлде (дәрігер, сатушы, аспаз, тәрбиеші, қонақ, жүргізуші т.б.) елестетіп, сол рөлге сәйкес тілдік мінез-құлық үлгілерін қолдануға мәжбүр болады; яғни сөйлеу бір ғана сөз немесе сөйлем деңгейінде емес, тұтас жағдаят, оқиға, сюжет аясында жүзеге асады. Ойын барысында балалар бір-біріне сұрақ қойып, жауап береді, ұсыныс жасайды, келісім немесе келіспеуін білдіреді, сыпайылық формулаларын қолданады, шағын диалогтар мен полилогтар құрады, бұл олардың коммуникативтік құзыреттілігін айтарлықтай арттырады.

Әдістемелік әдебиеттерде сюжеттік-рөлдік ойындарды тіл дамыту мақсатында

қолданғанда, ең алдымен, баланың өмірлік тәжірибесіне жақын жағдаяттарды таңдау, ойынның мақсаты мен ережесін айқын түсіндіру және балаларға үлкен шығармашылық еркіндік беру қажеттілігі атап өтіледі. Мысалы, «Дүкен», «Аурухана», «Балабақша», «Қонаққа бару», «Туған күн» сияқты ойындарда тәрбиеші тек бастапқы жағдаятты ұсынады, ал оқиғаның өрбуін, диалогтық және монологтық сөйлеудің мазмұнын, кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынасты балалардың өздері құрастырады; осылайша, бала тек дайын тілдік үлгіні қайталап қана қоймай, жаңа сөз тіркестері мен сөйлемдерді өз бетінше құрастыруға үйренеді. Martebe.kz сайтындағы материалдарда мұндай ойындар балалардың өзіндік бастамасын, жауапкершілігін, эмоциялық тұрақтылығын қалыптастырумен қатар, әңгімені бастау, жалғастыру және аяқтау дағдыларын дамытатыны атап көрсетіледі, бұл байланыстырып сөйлеуді дамытуда аса маңызды.

ҰСАҚ МОТОРИКАҒА ЖӘНЕ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫСҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ОЙЫНДАР: СӨЙЛЕУ АППАРАТЫНЫҢ БЕЛСЕНДІЛУІ

Соңғы жылдары мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуда ұсақ моторикамен, саусақ қозғалыстарымен, жалпы қимыл-қозғалыс дағдыларымен жұмыс істеудің маңызын көрсететін ғылыми және әдістемелік еңбектер саны артып келеді; мұндай ойындар сөйлеу аппаратының қызметін жанама түрде белсендіріп, мидың сөйлеу аймақтарының жетілуіне оң әсер ететіні дәлелденген. Балабақша тәжірибесінде пластилинмен мүсіндеу, құммен ойнау, мозаика құрастыру, саусақ театры, қимылды әндер мен өлеңдер, саусақ ойындары (санамақ, тақпақтармен сүйемелденетін қимылдар) тілдік материалды бекітудің қуатты құралына айналып отыр. Bilimdiler.kz сайтындағы материалдарда тілдік құзыреттілікті қалыптастыру жолдары ретінде саусақ ойындары, сөздік жаттығулар мен өлең жолдарын кешенді қолдану ұсынылады, бұл тіл дамытудағы моторлық компоненттің мәнін айқындай түседі.

Ұсақ моторикаға бағытталған ойындарда тәрбиеші сөздік тапсырмаларды қимылмен ұштастыра отырып, баланың назарын тұрақтандыруға, есте сақтауын күшейтуге, сөз бен қимылды сәйкестендіру арқылы мағынаны терең түсінуге жағдай жасайды; мысалы, белгілі бір тақырып бойынша («Жыл мезгілдері», «Жануарлар», «Көлік») саусақпен бейнеленетін қимылдарға сәйкес қысқа мәтіндер немесе өлеңдер айту балалардың жаңа сөздерді жылдам меңгеруіне, сөйлеу қарқынын реттеуіне, дыбыстарды анығырақ айтуына көмектеседі. Сонымен қатар қимылды ойындарда (жүгіру, секіру, қашу, жасыру элементтері бар ойындар) тәрбиеші қарапайым нұсқаулар мен шарттарды сөзбен беріп, балалардан оларды дәл орындауды талап еткенде, тыңдалым және түсініп жауап беру дағдылары жетіледі, бұл да сөйлеу әрекетінің маңызды компоненті болып табылады; осылайша, тіл дамыту тек үстел басында емес, кеңістікте еркін қозғалу барысында да тиімді іске асырылатыны тәжірибе арқылы дәлелденуде.

ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ КРЕАТИВТІ ТӘСІЛДЕРІ

Ойын арқылы тіл дамытудың креативті тәсілдері, ең алдымен, оқу іс-әрекетінің мазмұнын баланың табиғи қызығушылығымен және заманауи ақпараттық орта мүмкіндіктерімен ұштастыруды көздейді; бұл тұрғыдан алғанда, дәстүрлі дидактикалық және сюжеттік-рөлдік ойындарды музыка, бейнелеу өнері, театр, цифрлық технологиялармен интеграциялау ерекше нәтиже береді. Педагогикалық тәжірибеде тақырыптық «тілдік квесттер», «ойын-ертегілер», «мини-жобалар» түріндегі ойындық сабақтар кең таралуда: балалар топпен бірігіп белгілі бір проблемалық жағдаятты (мысалы, орманда адасқан кейіпкерге жол көрсету, жоғалған ойыншыққа көмек беру, қонақ күтуге дайындалу) тілдік құралдар арқылы шешуге тырысады, бұл олардың сөйлеуін мақсатты әрі мағыналы етеді.

Креативті тәсілдердің тағы бір маңызды бағыты – цифрлық ойын элементтерін (интерактивті тақтадағы ойындар, қарапайым мультфильмдер жасау, аудио-видео жазбалармен жұмыс) пайдалану; бұл кезде тәрбиеші экранды пассивті көру объектісі емес, белсенді тілдік әрекетке итермелейтін құрал ретінде қолдануға тиіс, яғни балалар көргенін сипаттап, кейіпкерлермен диалог құрып, өз нұсқасын ұсынатын тапсырмалар ұйымдастырылады. Сондай-ақ ата-аналармен серіктестікке негізделген «үй ойындары» форматы да тиімді: тәрбиеші қарапайым сөздік және сюжеттік ойындар тізбесін үйге береді, ата-аналар балаларымен бірге ойнап, нәтижесін фото, аудио немесе қысқа мәтін түрінде балабақшаға жеткізеді; бұл отбасылық тілдік ортаны күшейтіп, баланың сөйлеу тәжірибесін кеңейтеді. Осындай интеграцияланған, баланың қызығушылығы мен отбасы ресурстарын ескеретін креативті ойын формалары тіл дамуын жеделдетіп қана қоймай, баланың эмоционалдық саулығын, әлеуметтік бейімделуін де қолдайды.

ОЙЫНҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ТІЛ ДАМУ ТУ ДИАГНОСТИКАСЫ ЖӘНЕ ТӘРБИЕШІНІҢ РЕФЛЕКСИЯСЫ

Тіл дамытуды ойын арқылы ұйымдастыру педагогтан жүйелі диагностика мен рефлексияны талап етеді, өйткені әр баланың сөйлеу деңгейі, қарқыны, сөздік қоры мен коммуникативтік мінез-құлқы бірдей емес; демек, ойындарды жоспарлауда және өткізу барысында тәрбиеші әр баланың жеке динамикасын ескеріп отыруы тиіс. Stud.kz және басқа да әдістемелік ресурстарда мектепке дейінгі балалардың сөздік қорын, грамматикалық құрылымдарды қолдану дағдыларын, диалогқа түсу белсенділігін бақылауға арналған түрлі карталар мен критерийлер ұсынылады, оларды ойын жағдайында бейімдеп қолдануға болады. Мысалы, тәрбиеші сюжеттік-рөлдік ойын кезінде әр баланың қанша рет өз бастамасымен сөз бастағанын, қанша жаңа сөз қолданғанын, сөйлемдерінің ұзындығы мен грамматикалық дұрыстығын, қарым-қатынас

жасауға дайындығын белгілеп отыра алады.

Инфоурок және Martebe.kz материалдарында ойынның бала үшін «шын тіршілік» екендігі, оның мінез-құлқы мен психологиялық ерекшеліктерін айқын көрсететіні атап өтіледі; осыған байланысты ойын барысында жүргізілетін диагностика тек тілдік көрсеткіштермен шектелмей, баланың эмоционалдық жағдайын, еркіндігін, өзіне деген сенімін, құрдастарымен өзара әрекеттесуін де қамтуы керек. Тәрбиешінің рефлексиясы ойын аяқталғаннан кейін балалармен бірге талқылау, «не ұнады, не қиын болды, тағы қандай сөздер жетіспеді» деген сұрақтар қою, келесі ойындарға балалардың ұсыныстарын жинақтау арқылы жүзеге асырылса, балалар өзін оқу процесінің белсенді қатысушысы ретінде сезінеді, ал бұл тілдік белсенділікті одан әрі арттыра түседі. Осылайша, ойынға негізделген диагностика мен рефлексия тіл дамыту жұмысын дараландыруға, педагогикалық шешімдерді дер кезінде түзетуге және әр баланың тілдік әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ойын арқылы тіл дамыту – мектепке дейінгі білім берудің басты басымдықтарының бірі, өйткені ойын баланың жас ерекшелігіне, табиғи қажеттілігіне және психологиялық мүмкіндіктеріне толық сәйкес келеді, ал тіл – сол ойын барысында жүзеге асатын негізгі қарым-қатынас құралы. Дидактикалық, сюжеттік-рөлдік, қимылды және ұсақ моторикаға негізделген ойындарды ғылыми-педагогикалық тұрғыдан ойластырылған жүйе ретінде қолдану баланың сөздік қорын байытуға, грамматикалық құрылымдарды еркін меңгеруіне, дұрыс дыбыстау мен интонацияны қалыптастыруға, байланыстырып сөйлеу және коммуникативтік құзыреттілік дағдыларын дамытуға нақты жағдай жасайды. Ойын технологиясын ұйымдастырудың креативті тәсілдері – интеграцияланған сабақтар, цифрлық ойын элементтері, ата-анамен серіктестік және ойын негізіндегі диагностика – тіл дамыту процесін баланың өмірлік тәжірибесімен ұштастырып, оны мағыналы әрі эмоционалдық жағынан тартымды етеді.

Балабақша тәрбиешісі үшін ойын арқылы тіл дамыту жұмысы кездейсоқ, бір реттік іс-әрекет емес, кәсіби жауапкершілікпен жоспарланатын, әдістемелік тұрғыдан негізделген, жүйелі процесс болуы тиіс; мұндай жағдайда ойын баланың шынайы дамуына қызмет етіп, қазақ тілін меңгерудің қуанышты, шығармашылыққа толы жолына айналады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Амиржанова Р.С. Дидактикалық ойын арқылы баланың тілін дамыту // *Bilimger.kz* ақпараттық-танымдық білім порталы, 18.11.2025. URL: <https://bilimger.kz/183909/Bilimger.kz>

2. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін ойын арқылы дамыту // *Educational Sciences Index*. URL: <https://eduindex.kz/methodical-articles/224-mektep-zhasyna-dejingi-balalardy-tilin-ojyn-aryly-damytu.html> Eduindex
3. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін ойын әрекеті арқылы дамыту // Ақпараттық-педагогикалық газеті «Ұстаз әлемі» (ustazvko.orleu-edu.kz). URL: <https://ustazvko.orleu-edu.kz/?p=2478> ustazvko.orleu-edu.kz
4. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуға арналған ойындар мен жаттығулар // *Bilimdiler.kz* білім порталы. URL: <https://bilimdiler.kz/daindyk/24549-mektep-zhasyna-deyingi-balalardyn-tilin-damytuga-arnalghan-oyyndar-men-zhattygular.html> Білімділер
5. Мектепке дейінгі балалардың сөздік қорын ойындар арқылы дамыту әдістемесі // *Stud.kz*. URL: <https://stud.kz/referat/show/30567> Stud.kz
6. Баяндама «Ойын арқылы баланың тілін дамыту» // *Infourok.ru* әдістемелік порталы. URL: <https://infourok.ru/bayandama-oyin-arili-balani-tilin-damitu-1021155.html> Инфоурок
7. Ойын технологиясы арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың тілін, сөздік қорларын дамыту // *Martebe.kz* білім сайты. URL: <https://martebe.kz/ojyn-tehnologijasy-ar-uly-mektep-zhasyna-dejingi-balalardy-tilin-szidik-orlaryn-damytu/> Martebe.kz білім сайты
8. Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында ойын технологиясын қолдану // *Adisteme.kz* педагогикалық порталы. URL: <https://adisteme.kz/?a=OTg3MA%3D%3D> Adisteme.kz